

Economic crimes in jurisprudence, Iranian law and European documents

Mehdi Shabani¹, Hassan Haji Tabar^{2*}, Mehdi Esmaili³

1. PhD student in Criminal Law and Criminology, Department of Law, Ayatollah Amoli Branch, Islamic Azad University, Amol, Iran.
2. Associate Professor Department of Criminal Law and Criminology, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.
3. Assistant Professor Department of Law, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 19-37

Article history:

Received: 14 Feb 2022

Edition: 27 Mar 2022

Accepted: 21 Apr 2022

Published online: 10 Jan 2022

Keywords:

Economic Crimes, Jurisprudence, European Documents, Iranian Laws

Corresponding Author:

Hassan Haji Tabar

Address:

Department of Criminal Law and Criminology, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

Orchid Code:

0000-0003-2074-4093

Tel:

09112158173

Email:

Hajitabar@yahoo.com

ABSTRACT

Background and Aim: Economic crimes have always been discussed due to their important economic and social effects. This article tries to study economic crimes in jurisprudence, Iranian law and European documents.

Materials and Methods: This is a descriptive-analytical article using the library method to examine the question in question.

Ethical considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness have been observed.

Findings: The jurisprudential approach to economic crimes can be explained on the basis of “Eating worthless money” and “Eating unlawful things”. Eating worthless money includes any encroachment on the rights and property of others and any unlawful seizure of one's own property, such as usury and bribery. According to “Eating unlawful things”, whatever one acquires by false and illegitimate methods is slander. In Iranian law, although the legislature has included cases under the heading of economic crimes. European documents also focus on organized economic crimes such as money laundering and trafficking in general.

Conclusion: The cases of economic crimes in jurisprudence, Iranian law and European documents are not the same, but in jurisprudence, laws and European documents, illegitimacy and prevention of disturbing the economic order and balance is the most important basis for criminalizing economic crimes.

Cite this article as:

Shabani M, Haji Tabar H, Esmaili M. Economic crimes in jurisprudence, Iranian law and European documents. *Economic Jurisprudence Studies*. 2022; 4(4):19-37.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱

جرائم اقتصادی در فقه، قوانین ایران و اسناد اروپایی

مهدی شعبانی^۱، حسن حاجی تبار^۲، مهدی اسماعیلی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد آیت الله آملی، دانشگاه آزاد اسلامی، آمل، ایران.

۲. دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد قائم‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم‌شهر، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: جرائم اقتصادی به دلیل آثار مهم اقتصادی و اجتماعی همواره محل بحث و نظر بوده است. در این مقاله تلاش شده به بررسی جرائم اقتصادی در فقه، قوانین ایران و اسناد اروپایی پرداخته شود.

مواد و روش‌ها: مقاله توصیفی تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: رویکرد فقه نسبت به جرائم اقتصادی بر اساس «أَكْلُ مَالٍ بِهٖ بَاطِلٌ» و «أَكْلُ سَحْتٍ» قابل تبیین است. أَكْلُ مَالٍ بِهٖ بَاطِلٌ هرگونه تجاوز به حقوق و تصرف در اموال دیگران، اموال عمومی و انفال و حتی تصرفات ناروا و غیرمشموع در اموال خویش و نیز کارهایی از قبیل ربا، رشوه، را در برمی‌گیرد. مطابق اصل اول سَحْتٍ نیز اموالی که انسان به ناحق و از راه‌های حرام و باطل، به چنگ می‌آورد، (سَحْت) است. در قوانین ایران نیز با اینکه قانون‌گذار مواردی را تحت عنوان جرائم اقتصادی احصاء کرده است اما این اقدام قانون‌گذار بخش مهمی از جرائم اقتصادی را نادیده گرفته است. در اسناد اروپایی نیز بر جرائم سازمان‌یافته اقتصادی مانند پول‌شویی و قاچاق کلاً تمرکز شده است.

نتیجه‌گیری: مصادیق جرائم اقتصادی در فقه، قوانین ایران و اسناد اروپایی یکسان نیست اما هم در فقه، هم در قوانین و هم در اسناد اروپایی، نامشروع بودن و ممانعت از برهم زدن نظم و تعادل اقتصادی مهم‌ترین مبنای جرم‌انگاری جرائم اقتصادی است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۹-۳۷

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۵

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۱۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰

واژگان کلیدی:

جرائم اقتصادی، فقه، اسناد اروپایی، قوانین ایران

نویسنده مسئول:

حسن حاجی تبار

آدرس پستی:

ایران، قائم‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قائم‌شهر، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی.

تلفن:

۰۹۱۱۲۱۵۸۱۷۳

کد ارمک:

0000-0003-2074-4093

پست الکترونیک:

Hajitabar@yahoo.com

۱. مقدمه

از جرائم اقتصادی تعاریف مختلفی ارائه شده است. برخی تعاریف از جرم اقتصادی معطوف به انگیزه مرتکبین این گونه جرائم ارائه شده است. بر این اساس، جرم اقتصادی جرمی است که با انگیزه مادی و با ماهیت فعالیت‌های اقتصادی انجام می‌شود (زمانی، ۱۳۸۸، ۵۲). تعریف واحدی از جرم اقتصادی توسط قانون‌گذاران و حقوقدانان صورت نگرفته و در حقوق داخلی هم اجماعی راجع به تعریف و به‌طور قطع و یقین هم جرم اقتصادی وجود ندارد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۶، ۷۸). با این حال، جرم اقتصادی جرمی نیست که ویژگی اقتصادی داشته باشد، بلکه جرمی است که آثار و تبعات سوءاقتصادی داشته باشد. فساد اقتصادی به متمرکز کردن ثروت‌ها گرایش دارد و نه فقط شکاف میان غنی و فقیر را افزایش می‌دهد که برای مرفهان، ابزارهای نامشروع حفاظت از موقعیت و منافعشان را تأمین می‌کند. جرائم اقتصادی شرایطی را فراهم می‌نماید که در سایه آن، دیگر انواع جرائم تسهیل می‌یابند (لانگست و دیگران، ۱۳۸۷، ۲۶).

درخصوص جرایم اقتصادی تألیفات متعددی انجام شده است. یوسف نبوی اصل، در مقاله‌ای به تحلیل سیاسی جنایی قانونگذار در کنترل جرایم اقتصادی پرداخته است (نبوی اصل، ۱۴۰۰). علی اسدی، علی زارع مهرجردی و امیر محمد صدیقیان، نیز در مقاله‌ای، تسری افساد فی الارض به جرایم اقتصادی، بسترها و چالش‌های آن را مورد بررسی قرار داده‌اند (اسدی و همکاران، ۱۴۰۰). علی اشرف

باقری فرد و شهلا رضایی، در مقاله‌ای، علل ارتکاب جرایم اقتصادی و راه‌های پیشگیری از آن را بررسی کرده‌اند (باقری فرد و رضایی، ۱۳۹۷). در مقاله حاضر اما جرائم اقتصادی در فقه، قوانین ایران و اسناد اروپایی بررسی می‌شود. نابسامانی و عدم امنیت در حوزه اقتصاد نه تنها باعث اختلال در حوزه‌های دیگر زندگی می‌شود بلکه دین و معاد انسان را نیز تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. جرائم اقتصادی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های جهان امروز است که با گسترش و افزایش معاملات در سطح جهان و استفاده از ابزار جدید برای انجام معاملات سبب افزایش جرائم اقتصادی و کاهش امنیت اقتصادی در جامعه جهانی شده است. جرائم اقتصادی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل مختل‌کننده امنیت اقتصادی و برهم‌زننده آسایش عمومی جامعه به‌شمار می‌آید. جرائم مالی و اقتصادی دارای آثار اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی به‌مراتب زیانباری بر جامعه است. در جرائم اقتصادی، مجرمین با شیوه و شگردهای پیچیده مرتکب این جرم می‌شوند که کشف آن‌ها به‌سادگی میسر نیست. این جرائم مبتنی بر نیاز مالی نبوده بلکه بر سلطه‌طلبی و زیاده‌خواهی بزهکاران آن دلالت دارد. با توجه به آثار و پیامدهای زیانبار جرائم اقتصادی سؤال اساسی این است که رویکرد فقه درخصوص جرائم اقتصادی چگونه است؟ در قوانین ایران و اسناد اروپایی جرائم اقتصادی چگونه قابل تحلیل است؟ فرضیه مقاله نیز بدین شکل قابل طرح است که «در فقه بر پایه دو اصل أَكْلُ مَالٍ بِهَبَاطِلٍ و أَكْلُ سَحْتٍ هر گونه تحصیل مال ناشروع در

اقتصادی را نادیده گرفته است. در اسناد اروپایی نیز بر جرائم سازمان یافته اقتصادی مانند پول شویی و قاچاق کلاً تمرکز شده است.

۵. بحث

۵-۱. رویکرد فقه نسبت به جرائم اقتصادی

در فقه، بسیاری از جرائم با عناوین امروزی ذکر نشده است اما تحت مستندات فقهی عامی چون حرمت «اکل مال بالباطل (بقره/۱۸۸)» و «حرمت اکل سحت (نساء/۲۹)» قرار می گیرند، نه تنها پذیرش آن منافاتی با مبانی فقهی ندارد بلکه جزئی از آن می باشد.

۵-۱-۱. اکل مال بالباطل

ماده «اکل» بیش از یکصد مورد در قرآن به کار رفته و به معنای خوردن است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ۲۰). از آنجا که «خوردن» هیچ خصوصیتی ندارد، بدان جهت که مهم ترین نیاز انسان برای حیات است، در اینجا به عنوان کنایه ای از هر نوع تصرف و تملک به کار رفته است (طباطبایی، ۱۳۸۳، ۲، ۵۱). به هرچیزی که دارای منفعت حلال و ارزش مبادله باشد، «مال» اطلاق شده و معامله آن صحیح است. شیخ انصاری (قدس سره) علاوه بر آنکه در مواضع مختلفی، جواز معامله را بر «منفعه محله» مقصوده» منوط نموده، ملاک مالیت را داشتن منافع محله مقصوده عرفی می داند (انصاری، ۱۴۱۵، ۱، ۱۷). علامه حلی (قدس سره) نیز ضمن تأکید بر لزوم اشتراط مالیت در عوضین، مبادله چیزی را که منفعت عقلایی ندارد، از مصادیق باطل می شمارد (حلی، ۱۴۱۹، ۲، ۴۶۵). بر این اساس،

زمره جرایم اقتصادی قلمداد شده و حرام است. در حقوق موضوعه ایران اما تعریف دقیقی از جرایم اقتصادی ارایه نشده و صرفاً به برخی مصادیق اشاره شده که جامع نیست. در اسناد اروپایی تمرکز اصلی بر جرایم اقتصادی سازمان یافته مانند پول شویی است». به منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا به بررسی دیدگاه فقه درخصوص جرائم اقتصادی پرداخته شده، سپس جرائم اقتصادی از منظر قوانین ایران و اسناد اروپایی بررسی شده است.

۲. مواد و روش ها

مقاله توصیفی - تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت داری رعایت شده است.

۴. یافته ها

رویکرد فقه نسبت به جرائم اقتصادی بر اساس «أَكْلُ مَالٍ بِهٖ بَاطِلٌ» و «أَكْلُ سُحْتٍ» قابل تبیین است. أَكْلُ مَالٍ بِهٖ بَاطِلٌ هر نوع تعدی و تجاوز به حقوق و اموال دیگران و هرگونه تصرفات نامشروع در اموال خود و مواردی چون ربا و رشوه را شامل می شود. بر اساس أَكْلُ سُحْتٍ نیز هرآنچه که فرد با روش های باطل و نامشروع کسب نماید، (سُحْت) است. در قوانین ایران نیز با اینکه قانون گذار مواردی را تحت عنوان جرائم اقتصادی احصاء کرده است اما این اقدام قانون گذار بخش مهمی از جرائم

باطل» چنین است که هرگونه تصرف در اموال باید بر اساس حق و عدالت و بر مبنای صحیح صورت گیرد و هرچه غیر از این باشد، حرام و باطل است. به عبارت دیگر، تحصیل درآمد از راههایی که عرف آن را باطل به حساب آورد و یا استفاده از آن از نظر شرع ممنوع باشد، به دلیل گستردگی معنای باطل و اطلاق آن، مشمول ممنوعیت و حرمت اکل مال به باطل می‌باشد. علاوه بر این می‌توان گفت، صرف و خرج اموال در مسیرهای ناپسند و باطل نیز ممنوع و حرام است.

۵-۱-۲. حرمت اکل سحت

در معنای سحت گفته‌اند: «کل کسب لایحل فهو السحت؛ هر کسبی که حلال نباشد، سحت است» (میبدی، ۱۳۸۲، ۶، ۱۱۹). خلاصه معنای سحت آن که: هر چیزی که کسب آن حلال نباشد، سحت است (سیوری فاضل، بی‌تا، ۲، ۱۲). سحت نیز، همچون باطل، عمومیت دارد و هر نوع حرام‌خواری و درآمد نامشروع را شامل می‌شود. در کل از منظر فقهی مراد از آیه فوق (نساء/۲۹) و سحت هر چیزی است که کسب آن حلال نباشد» (طباطبایی، ۱۳۸۳). درواقع، گرچه «سحت» و «باطل» از نظر لغوی با هم تفاوت دارند ولی در بسیاری جهات مشترک می‌باشند و معنای اکل سحت مترادف با اکل مال به باطل است (اسماعیلی، ۱۳۷۳، ۱۳۷). علاوه بر مستندات آیی مستندات روایی نیز بر این مطلب دلالت می‌کند مثل خطبه امیرالمؤمنین در روز دوم پس از تصدی بر مقام ولایت فرمود: آگاه باشید به‌درستی همه‌ی زمین‌هایی که عثمان

خرید و فروش اشیائی که منافع حلال عقلایی و ارزش مبادله ندارند و یا از سوی شرع حرام و ممنوع شده‌اند، باطل و تحصیل درآمد و کاسبی با آن‌ها، «اکل مال به باطل» می‌باشد. ماده «بطل» به معنای نابودی و ناپایداری بوده و ضد ماده «حق» است. در اینکه مراد از باطل در این آیات چیست احتمالاتی وجود دارد که مفسران برخی از آن‌ها را ذکر کرده و برای آن شواهدی از کتاب و سنت اقامه کرده‌اند (انصاری، ۱۴۱۵، ۵، ۲۰). از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: رباخواری، رشوه‌گیری، سوگند به دروغ، ظلم و ستم، قمار، خوردن مال یتیم، لهو و لعب، غصب و تصرفات عداونی، هر شیء پلید، مبادلات و معاملات غیرمشروع و فاسد، درآمدهای نامشروع، صرف اموال در مسیرهای حرام و ناپسند و بالأخره بر هر غیرحق و استفاده غیرعقلایی از اموال. بر این اساس، باطل مفهوم وسیع و عامی دارد که هر چیز ناحق، بی‌هدف و غیرعقلانی را دربرمی‌گیرد. مفسران بزرگ اسلامی درخصوص آیه اول فرمودند: که این آیه عمومیت دارد و تمام تصرفات باطل و ناروا را دربرمی‌گیرد (طوسی، ۱۳۸۹، ۱۳۸). منظور از اکل، مطلق تصرفات و تملکات است (طباطبایی، ۱۳۸۳، ۲، ۵۱). او منظور از مال هر چیزی اعم از پول، منافع و اسناد مالی را شامل می‌شود (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲، ۲۹-۳۰). و مراد از باطل، مطلق تصرفات و تملکات حرام و غیرقانونی است مثل سرقت، ربا، قمار، نیرنگ، رشوه، تصرفات عدوانی، سوگند دروغ و غیره می‌باشد. بر اساس آنچه تاکنون بیان شد، مضمون قاعده «اکل مال به

۵-۱-۳-۱. احتکار

از نظر لغوی، «احتکار» از ریشه «حکر» و به معنای انبار کردن و حبس کالای مورد نیاز افراد جامعه با هدق ایجاد کمبود در بازار و لذا افزایش قیمت آن است (ابن منظور و جمال الدین، ۱۴۱۴، ۴، ۲۰۸)؛ علمای لغت واژه‌ی احتکار را دو معنا کرده‌اند: عده‌ای عقیده دارند که کلمه احتکار در جایی استعمال می‌شود که شیء احتکار شده باید از جنس طعام باشد (ابن فارس بن زکریا، ۱۴۰۴، ۲، ۹۲). ابن منظور و جمال الدین، ۱۴۱۴، ۴، ۲۰۸. مثل احتکار گندم و میوه و روغن و غیره. و لکن عده‌ی دیگری می‌گویند: انبار کردن و نگاه‌داشتن کالا به قصد گران فروختن بدین وسیله مورد احتکار را مختص به طعام و خوردنی‌ها نمی‌کند، بلکه به تمام اشیائی که در بازار قابل دادوستد هست تعمیم می‌دهد (طریحی، ۱۴۱۶، ۳، ۲۷۵). این اختلاف بین علمای لغت نسبت به معنای احتکار، یکی از علل بروز اختلاف بین فقهاء گردیده است. در اصطلاح فقه اسلامی، برخی فقط حبس گندم، جو، خرما، کشمش و روغن حیوانی (طوسی، ۱۳۸۹، ۲، ۳۷۸). و روغن زیتون (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۴، ۴۱). و خودداری از فروش آن‌ها را احتکار می‌دانند (خویی، ۱۳۷۴، ۵، ۴۹۹). و برخی منحصر در طعام نمی‌دانند و نگهداشتن کالا به قصد گران فروختن را احتکار می‌دانند برخی فقهاء نیز مثل محقق ثانی که از قائلین گروه اول هستند می‌فرمایند در سایر موارد در صورتی که به حد ضرورت نرسد احتکارشان حرام نیست والا حرام است. با توجه به مبانی فقهی، تحقق احتکار منوط

بخشیده و هر مالی که از مال خدا را (غیرقانونی و ناحق) اعطا کرده همه باید به بیت‌المال برگردد چون هیچ‌چیزی حق گذشته را باطل نمی‌کند و اگر آن اموال (نامشروع) را پیدا کنم ولو به‌عنوان صداق زنان قرار گرفته باشد و در شهرها پراکنده شده باشد به حالت اولیه و اصلی خود برمی‌گردانم» (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۱، ۱، ۲۶۹). لذا اگر تصاحب و تملک ناحق اموال بیت‌المال را به‌عنوان جرم در نظر بگیریم، به جریان انداختن این اموال نامشروع در کانال‌های مشروعی مثل قرار دادن آن‌ها به‌عنوان مهر زنان و اعمال دیگر، مصداق بارز و آشکار تطهیر و شست‌وشوی درآمدهای نامشروع است» (حیدری، ۱۳۸۳، ۱۵۰). خلاصه معنای سحت آن که: هر چیزی که کسب آن حلال نباشد، سحت است. سحت نیز، همچون باطل، عمومیت دارد. بر این اساس، اموالی که انسان به‌ناحق و از راه‌های حرام و باطل، به‌چنگ می‌آورد، (سُحت) است و در حقیقت، (سُحت)، برکت و حیات و سلامت اجتماعی را از بین می‌برد و باعث رکود و سکون می‌گردد. در باطل نیز همین تعریف جریان دارد. از این‌روی، می‌توان گفت: (سحت) و (باطل) گرچه در ریشه لغوی تفاوت‌هایی دارند، ولی در بسیاری از جهات مشترک می‌باشند و موارد (سحت)، مشمول اصل (اکل مال به باطل) می‌شود.

۵-۱-۳. مصادیق جرائم اقتصادی در فقه

در فقه بر حسب اکل مال بالباطل و اکل سحت، مصادیق جرائم اقتصادی عبارتند از:

به شرایطی است (حر عاملی، ۱۴۱۴، ۱۷، ۴۲۴).
احتکار در صورتی محقق می‌شود که صاحب کالا برای ترقی دادن نرخ و بردن سود بیشتر جنس خود را انبار و از دسترس مردم دور نگه داشته استنباط علم به اینکه مردم احتیاج مبرمی به این جنس دارند و جامعه در اثر ترقی نرخ‌ها و به وجود آمدن بازار سیاه و کمیابی جنس خسارت خواهد دید و فروشنده‌ی دیگری هم وجود نداشته باشد. و این امر منجر به مختل شدن نظم عمومی اقتصادی جامعه شده و مردم از به دست آوردن مایحتاج زندگی خویش عاجز شده و دچار عسر و حرج می‌شوند.

۵-۱-۳-۲. رباخواری

رباخواری یکی از جرائم اقتصادی است که از منظر فقهی نکوهیده است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۱۸، ۱۱۷).
از دیدگاه غالب فقها، ربا دو نوع است؛ الف) ربای معاملی: در ربای معاملی، هر نوع زیادی در خرید و فروش که عوض و معوض آن هم‌جنس و از نوع مکیل و موزون باشند (خمینی، ۱۳۶۳، ۱، ۵۳۷؛ جواهری، ۱۴۰۵، ۱۱۶؛ ب) ربای قرضی: رایج‌ترین نوع ربا و عبارت است از هر نوع زیادی از بابت قرض دادن. بدین معنی که فردی، مبلغ مشخصی را به فرد دیگری قرض می‌دهد با این شرط که زمان پس دادن، مقدار مشخصی اضافه‌تر برگرداند (نجفی، ۱۴۰۴، ۲۴، ۳۳۶). آنچه تحت عنوان ربا معمولاً مورد بحث و نظر است، همین قسم از رباست که ربای قرض است که در مقابل قرض، سود دریافت می‌شود. البته در فقه، ربا دارای استثنائاتی است.

ربای میان پدر و فرزند (نجفی، ۱۴۰۴، ۲۳، ۳۳۶)،
ربای میان مولا و عبد (حلی، ۱۴۱۴، ۱، ۴۸۵)،
ربای میان زن و شوهر (کلینی، ۱۳۸۸، ۵، ۱۴۷)،
ربای میان کافر و مسلمان به شرط آنکه مسلمان از کافر حربی ربا دریافت کند (طوسی، ۱۳۹۰، ۳، ۷۰)
از جمله این موارد است.

رباخواری، تعادل اقتصادی را در جامعه‌ها به هم می‌زند و ثروت‌ها را در یک قطب اجتماع جمع می‌کند، زیرا جمعی بر اثر آن فقط سود می‌برند، و زیان‌های اقتصادی همه متوجه گروه دیگر می‌گردد. ربا، اعم از اینکه داده یا گرفته شود، علاوه بر حرمت شرعی، دارای آثار سوئی بر روابط اقتصادی و تجاری می‌باشد و باعث ایجاد اختلال در روابط مالی افراد یک جامعه سالم می‌گردد. بدین جهت ضروری است جهت سالم‌سازی فضای اقتصادی جامعه، اخذ یا پرداخت هرگونه ربا، یا انجام معاملات ربوی ممنوع گردد.

۵-۱-۳-۳. رشوه

رشوه از جمله جرائمی است که در مستندات فقهی گوناگون از جمله آیه ۱۸۸ سوره مبارکه بقره (۱) از آن یاد شده است. آیه مورد اشاره بر یک اصل مهم در اقتصاد اسلامی دلالت دارد و این اینکه خوردن مال دیگران در حالی که حرام بودن آن علم دارند، ممنوع و حرام است. به نظر می‌رسد که منظور از سحت در آیه ۳۴ سوره مائده، رشوه‌خواری است اما همان‌گونه پیش‌تر اشاره شد، سحت دارای معنای عام و گسترده‌ای بوده و هر نوع مال نامشروع و باطل را شامل می‌شود. از نظر فقها، رشه صرفاً یکی از

مصادیق سحت می‌باشد (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۱۷، ۹۲).

علاوه بر آیات قرآن، در روایات نیز، بر حرام بودن رشوه تأکید شده است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۱۷، ۹۲). از حضرت علی علیه‌السلام نقل شده است که رشوه‌گیرنده مشرک است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۱۷، ۹۲). دیدگاه فقها اما در خصوص موضوع رشوه واحد و یکسان نیست. برخی از فقها، حرام بودن رشوه را محدود به قضاوت داده‌اند (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۱۰، ۸۹) و حرام بودن رشوه در مواردی غیر از قضاوت را بر مبنای اصل «حرمت اکل مال به باطل» تبیین و تفسیر می‌کنند. بر این اساس، از آنجا که عقد باطل باعث نمی‌شود مال از مالکیت راشی خارج شود لذا تصرف در آن باطل و مصادق اکل مال بالباطل است (دزفولی، ۱۴۱۵، ۱، ۲۴۷). به نظر می‌رسد چون در گذشته بحث رشوه عمدتاً در- خصوص قضاوت خلاصه می‌شده است و از تشکیلات امروزی خبری نبوده لذا، حکم حرام بودن رشوه محدود شده است. با این حال به نظر لازم است بر حسب رویکرد فقه پویا و ضرورت پیشگیری از برهم خوردن تعادل اقتصادی و جلوگیری از شیوع فساد لازم است حرمت رشوه در همه ابواب را صحیح دانست؛ رویکردی که قانون مجازات اسلامی در پیش گرفته است.

۵-۲. رویکرد قوانین ایران در قبال جرائم اقتصادی

در حال حاضر عناوین مجرمانه متعددی در مجموعه قوانین کیفری وجود دارد که بسیاری از

آنها می‌توانند از مصادیق جرائم اقتصادی به‌شمار آیند، اما قاچاق کالا و ارز، پول‌شویی، احتکار، ربا و رباخواری، رشا و ارتشاء، اخلال در نظام پولی و یا ارزی کشور، از مهم‌ترین مصادیق جرایم اقتصادی است (ولیدی، ۱۳۹۳، ۸۱). البته در ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، بدون ارائه تعریف مشخصی از جرائم اقتصادی، برخی مصادیق به‌عنوان جرم اقتصادی احصاء شده است. اما این مصادیق، همه جرائم اقتصادی را دربر نمی‌گیرد. درواقع این نوع جرائم بیشتر تبعات سوءاقتصادی بر جامعه دارند.

۵-۲-۱. قاچاق کالا و ارز

قاچاق کالا و ارز یکی از جرایم اقتصادی است که آثار مخربی بر نظام اقتصادی یک کشور دارد. پراکندگی قوانین و مقررات مربوط به این امر و توسعه شبکه‌های قاچاق بین‌المللی و تنوع مصادیق قاچاق با توجه به روش‌ها و ابزار جدیدی که قاچاقچیان به کار می‌برند، ضرورت تدوین و تصویب یک قانون جامع و کارا که با همه اشکال قاچاق بتوان مبارزه کرد را الزامی کرد که قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۹۲ این ضرورت را برطرف کرد (کوچکی و ابراهیمی، ۱۳۹۸، ۶۹-۶۷).

مقنن با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ به کیفرزدایی و قضازدایی نوینی در زمینه قاچاق متوسل شده و صلاحیت انحصاری مراجع قضایی در زمینه رسیدگی به جرم قاچاق کالا را تا حدود زیادی محدود نموده است و پاسخ‌های کیفری به منظور مبارزه با پدیده قاچاق کالا را به دو مرحله اداری (ماهیت مالی و قضایی

مقرراتی که وضع کرده‌اند در اختیار دارند (آقازاده، ۱۳۸۱، ۶۴).

مطابق قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۹۲، تعیین و اعمال تعدادی از ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی شده در قوانین مربوط به ق.م.ق و قانون اخیرالتصویب، اختصاصاً در صلاحیت مراجع قضایی می‌باشد که پس از تقاضای تعقیب کیفری متهم و در طی یک فرآیند کیفری قضایی، نسبت به متهمین جرائم قاچاق کالا اعمال می‌گردند.

۵-۲-۲. احتکار

یکی از راهکارهایی که قانون می‌تواند از حقوق مصرف‌کننده حمایت کند، حمایت کیفری از حقوق آن‌هاست و یکی از مواردی که با حقوق مصرف‌کننده در تعارض است، احتکار می‌باشد. به همین جهت مقنن به تأسی از فقه، «قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده را تدوین و تعزیرات را در ۴ مرتبه معین کرده: در مرتبه نخست فرد محترک ملزم به فروش کالا و اخذ جریمه معادل ۱۰ درصد ارزش کالا می‌شود. در دفعه بعد کالا توسط دولت به فروش رسیده و فرد محترک به میزان ۲۰ تا ۱۰۰ درصد ارزش کالا جریمه و این جریمه از او اخذ می‌شود. در مرتبه سوم کالا توسط دولت فروخته شده و جریمه‌ای به میزان یک تا ۳ برابر قیمت کالا از فرد محترک گرفته می‌شود. همچنین تمام یا قسمتی از سهمیه دولتی یا خدمات دولتی تا ۶ ماه قطع و پارچه‌ای در محل واحد با عنوان محترک نصب می‌شود. در مرتبه چهارم نیز علاوه بر مجازات دفعه سوم، پروانه واحد لغو و مرتکب از طریق

تقسیم و تفکیک نموده است. مطابق ماده ۴۴ قانون مزبور رسیدگی به جرائم قاچاق کالا و ارز سازمان یافته حرفه‌ای، قاچاق کالاهای ممنوع و قاچاق کالا و ارز مستلزم حبس و یا انفصال از خدمات دولتی در صلاحیت دادسرا و دادگاه انقلاب است. سایر پرونده‌های قاچاق کالا و ارز تخلف محسوب و رسیدگی به آن در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است. فلذا بر اساس قانون مزبور اعلام و اجرای تعدادی از ضمانت اجرای صرفاً مجازات مالی با خصیصه اداری در صلاحیت مقام‌های اداری بوده که در طی یک فرایند کیفری اداری نسبت به مرتکبین این گونه جرائم تحمیل می‌شوند و اعمال تعداد دیگری از این ضمانت اجراها (مجازات‌های ترهیبی) مطلق در صلاحیت مقام‌های قضایی بوده، و نهادهای اداری در تعیین و اعمال آن‌ها فاقد هرگونه صلاحیت قانونی می‌باشند (قاسمی و نصر، ۱۴۰۰، ۸۰-۷۱).

مجازات، قاچاق کالا و ارز به دو صورت تدوین شده است؛ الف) مجازات‌های مالی؛ مجازات‌های مالی شامل ضبط خاص و جریمه نقدی نسبی، مقرر در ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۹۲ که نهادهای اجرایی ذی مدخل در امر مبارزه با قاچاق صلاحیت اعمال آن‌ها را در مرحله اداری دارند. ب) مجازات‌های ترهیبی؛ نقش فایده‌گرایی کیفر به عنوان یک ابزار پیشگیری از جرم، از طریق جنبه ارعابی و عبرت‌انگیزی در سیاست جنایی غیرقابل انکار است، لذا درج ضمانت اجرای کیفری در متن قانون، سلاح بازدارنده‌ای است که قوای عمومی آن را به منظور جلوگیری از نقض

رسانه‌های گروهی به عنوان محکمر به مردم معرفی می‌شود (گلشنی، ۱۳۸۲، ۴۱-۳۷).

به نظر می‌رسد مبارزه با احتکار به عنوان یکی از مفاسدی که جامعه را از نظر اقتصادی تهدید می‌کند و موجب نوسانات پیش‌بینی‌نشده‌ای در بازار از نظر فراوانی کالا و کمبود آن و قیمت می‌گردد، و انسان‌ها جهت تهیه مایحتاج خود به عسر و حرج و می‌دارد و اخلال در نظام اقتصادی به وجود آورده و ناراحتی‌های روحی و روانی شدید بر افراد عارض می‌نماید و نهایتاً باعث دارا شدن به ناحق محکمرین می‌شود.

۵-۲-۳. ربا و رباخواری

قانون مجازات جمهوری اسلامی ایران در ماده ۵۹۵ این عمل را جرم و مرتکبین آن را مجرم دانسته و لذا اگر معامله جنسی مکمل یا موزون با شرط اضافه همان جنس و یا زاید بر مبلغ پرداختی دریافت شود و یا در قرضی بدهکار بیشتر از آنچه قرض کرده است ملزم به پرداخت گردد، ربا محسوب و جرم شناخته می‌شود و مرتکبین علاوه بر رد اضافه مال به شش ماه تا ۳ سال حبس و تا ۷۴ ضربه شلاق و نیز معادل مال مورد را به عنوان جزای نقدی محکوم می‌گردد (زراعت، ۱۳۸۲، ۶۴).

این ماده ۳ تبصره دارد که در تبصره اول در صورتی که صاحب مال مشخص نباشد مال مورد ربا از مصادیق اموال مجهول المالک می‌باشد و در اختیار ولی فقیه قرار خواهد گرفت. در تبصره دوم مقنن تنها ربا دهنده را در مقام اضطرار معاف از تعقیب و مجازات شناخته، لیکن باید توجه داشت که

چنانچه شرایط متشکله اضطرار در رباگیرنده نیز جمع باشد می‌توان با توجه به مقررات ماده ۱۵۲ ق.م. عمل رباگیرنده را نیز فاقد وصف جزایی دانست. و در تبصره سوم اگر از قرارداد مذکور بین پدر و فرزند یا زن و شوهر یا مسلمان از کافر ربا دریافت کند مشمول مقررات این ماده نخواهد بود لذا نه تنها انجام معاملات ربوی در این استثنائات، مجرمانه محسوب نمی‌گردد بلکه از نظر حقوقی نیز این معاملات صحیح بوده و باطل و بلا اثر محسوب نمی‌گردد (دانشمندی عزیز و حکمت‌نژاد، ۱۳۹۳، ۴۳). عنصر قانونی جرم ربا را علاوه بر قانون مجازات اسلامی از اصل ۴۳ بند ۵ و اصل ۴۹ قانون اساسی نیز می‌توان به دست آورد لذا رسیدگی به جرم ربا نیازمند استفاده از هر دو می‌باشد.

۵-۲-۴. رشوه

به موجب ماده ۵۸۸ (۸۱۹) قانون مجازات اسلامی ایران هریک از داوران و ممیزان و کارشناسان اعم از اینکه توسط دادگاه معین شده باشد یا توسط طرفین، چنانچه در مقابل اخذ وجه یا مال به نفع یکی از طرفین اظهار نظر یا اتخاذ تصمیم نماید به حبس از شش ماه تا دو سال یا مجازات نقدی از سه سال تا دوازده میلیون ریال محکوم و آنچه گرفته است به عنوان مجازات مؤدی به نفع دولت ضبط خواهد شد. و به موجب ماده ۵۸۹ اگر حاکمی به واسطه ارتشاء حکم به مجازاتی اشد از مجازات مقرر در قانون داده باشد علاوه بر مجازات ارتشاء حسب مورد به مجازات مقدار زائدی که مورد حکم واقع شده محکوم خواهد شد. و فقط در صورتی که

راشی برای احقاق حق خود مجبور به رشوه شود نه از لحاظ شرعی حرام است و نه از لحاظ قانونی به موجب ماده ۵۹۱ تعقیب کیفری دارد (نیری، ۱۳۹۷، ۳۲).

همان‌طور که ذکر گردید در قانون تشدید ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری قید شده در صورتی که مصداق مفسد فی‌الارض باشند مجازات آن‌ها، مجازات مفسد فی‌الارض خواهد بود ولی این در حالی است که اولاً اصل احتیاط در دماء است و ثانیاً فقها در هیچ‌یک از کتب فقهی بحثی مستقل تحت عنوان افساد فی‌الارض ارائه ننموده‌اند و فقط بعضی از فقها در کتب فقهی جرم‌های خاصی را با عنوان افساد فی‌الارض مطرح نموده‌اند از قبیل کفن دزدی، آتش زدن منزل دیگری (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ۶۴)؛ اما قانون‌گذار ایران در موارد مختلفی به ذکر مصادیقی از افساد فی‌الارض پرداخته که این خود نشانگر آن است که قانون‌گذار ایران در اقتباس جرم افساد فی‌الارض از فقه تخطی نموده است. مگر اینکه قانون‌گذار به ملاکی در باب افساد فی‌الارض رسیده باشد و از باب وحدت ملاک، مصادیق آن را بیان کرده باشد.

۵-۲-۵. پول‌شویی

پول‌شویی از جمله فعالیت‌های ناسالم اقتصادی است که خود زاییده و در عین حال تکمیل‌کننده فعالیت‌های مجرمانه دیگری به حساب می‌آید (محمودی، ۱۳۸۲، ۵۴). پول‌شویی یا تطهیر پول مجموع عملیاتی است که موجب می‌شود جلوه‌ای مشروع و قانونی به اموال نامشروع و غیرقانونی داده

شود. درواقع پول‌شویی عبارت است از کلیه عملیات اقتصادی که بر روی پول مشکوک انجام می‌گیرد تا به‌صورت قانونی درآید به‌طوری که یافتن منبع اصلی مال غیرممکن یا بسیار دشوار می‌گردد (میر محمدصادقی، ۱۳۷۷، ۳۳۳).

دولت جمهوری اسلامی ایران پس از الحاق به کنوانسیون پالرمو (۲)، قانون مبارزه با پول‌شویی را در ۲ بهمن‌ماه ۱۳۸۶ تصویب و در این خصوص جرم‌انگاری کرده است. قانون‌گذار ایران در قانون مبارزه با پول‌شویی برای مرتکبین این‌گونه جرائم پاسخ‌های کیفری ناچیزی در نظر گرفته که نه‌تنها نوعی پیشگیری کیفری محسوب نمی‌شود و چاره‌ساز نیست، بلکه ناچیز بودن میزان کیفر موجب ایجاد انگیزه در گسترش پول‌شویی می‌شود. وفق ماده ۹ قانون مبارزه با پول‌شویی: مرتکبین جرم پول‌شویی علاوه بر استرداد درآمد و عواید حاصل از ارتکاب جرم مشتمل بر اصل و منافع حاصله به جزای نقدی به میزان یک‌چهارم عواید حاصل از جرم محکوم می‌شوند. همچنین در صورت فقدان اصل و منافع حاصله، به استرداد مثل یا قیمت آن محکوم خواهند شد. همین‌طور در تبصره یک ماده و مقرر گشته: چنانچه عواید حاصل به اموال دیگری تبدیل یا تغییر یافته باشد، همان اموال ضبط خواهد شد. به‌نظر می‌رسد اعمال یک‌چهارم جزای نقدی به عنوان مجازات، مشوق بزرگی برای متخلفان باشد، زیرا در صورت به دام افتادن، پرداخت این مبلغ برای مجرمان رقم بالایی نخواهد بود و تا جایی که مطلوبیت حاصل از فساد بالاتر از جرم باشد، مفسدان در ادامه راهشان

مستحکم‌تر خواهند بود (کاشانی‌کیا و ثقفی، ۱۳۹۹، ۴۶).

علاوه بر موارد فوق، تبصره ۳ ماده ۹ مقرر می‌دارد: «مرتکبین جرم منشأ، در صورت ارتکاب جرم پول‌شویی علاوه بر مجازات مقرر مربوط به جرم ارتكابی به مجازات پیش‌بینی‌شده در این قانون محکوم خواهند شد». ایراد اساسی در تعیین مجازات جرم پول‌شویی در نظام حقوقی ایران این است که مجازات پول‌شویی به جزای نقدی محدود شده و قانون‌گذار به مجازات‌های حبس و دیگر مجازات‌های تکمیلی و تبعی ورود نکرده است. تعیین مجازات یک چهارم ارزش دارایی و منافع حاصل شده، مجازات قاطع و تعیین‌کننده‌ای برای مرتکب به نظر نمی‌رسد.

۵-۲-۶. اخلاق در نظام اقتصادی کشور

جرائمی که تاکنون مورد بررسی قرار گرفته است، هر یک به اقتصاد جامعه و امنیت اجتماعی صدمه وارد می‌کند و موجب خدشه‌دار شدن روابط افراد و تأثیر منفی در قراردادهای و معاملات و روابط اجتماعی می‌گردد، لیکن گاهی یک بزه اقتصادی به دلیل اینکه به صورت عمده صورت می‌گیرد، اثر عمیق‌تری بر جامعه گذاشته و موجبات اخلاق در نظم اقتصادی جامعه را فراهم می‌نماید. قانون‌گذار ایرانی با تصویب قانونی موسوم به «قانون مجازات اخلاق‌گران در نظام اقتصادی کشور» در مورخ ۱۳۶۹/۹/۱۹ در دو ماده جرائمی را که موجب اخلاق در نظام اقتصادی می‌باشند احصاء نموده است (کبیری و شفیعی‌خورشیدی، ۱۳۹۷، ۳۲).

کیفرهای در نظر گرفته‌شده برای جرائم اخلاق‌گری در نظام اقتصادی کشور عبارت‌اند از: اعدام، حبس، شلاق، جزای نقدی، ضبط اموال، انفصال دائم و موقت. قانون‌گذار در تدوین مواد ۱ و ۲ قانون مجازات اخلاق‌گران در نظام اقتصادی کشور مجازات‌های مرتکب یا مرتکبین را بر اساس قصد آن‌ها تفکیک و تقسیم نموده است.

چنانچه مرتکب هر یک از اعمال مذکور در ماده یک قانون فوق‌الذکر با هدف اخلاق در نظام اقتصادی کشور انجام گیرد و یکی از قصدهای ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران و یا مقابله با آن را داشته و یا عالم به تأثیر اقدامات در مقابله با نظام باشند و به تشخیص محکمه اقدامات آنان موجب فساد فی‌الارض باشد، مجازاتی در حد اعدام خواهند داشت و ضبط اموالی که از طریق خلاف قانون تحصیل شده در حکم لحاظ خواهد شد (جعفری مسلم و آقابابایی، ۱۴۰۰، ۳۸-۳۶).

عنوان افساد فی‌الارض در نظام حقوقی یک عنوان مورد بحث و تردید بود. در اینکه آیا این عنوان یک جرم مستقل از محاربه می‌بود و یا اینکه همان محاربه است، اختلاف نظر بود تا اینکه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به این غائله خاتمه داد و فصل نهم این قانون و مواد ۲۸۶ تا ۲۸۸ به عنوان بغی و افساد فی‌الارض اختصاص یافت که ضمن تعریف این عناوین به تعیین مجازات آن هم پرداخته است. مجازات حبس شق دوم ماده ۲ می‌باشد که به مجازات حبس مرتکب پرداخته و مضافاً با تبصره همین ماده و تبصره ماده یک شرایط مختلفی راجع به حبس بیان می‌کند.

منفی در صلاحیت، صدور آرای متهافت و متناقض و در نهایت صدور آرای وحدت رویه در برخی از موارد خواهد شد.

۵-۳. سیاست اتحادیه اروپایی

در اتحادیه اروپایی عمدتاً به جرایم سازمان‌یافته فراملی اقتصادی پرداخته شده است. این جرایم عبارتند از:

۵-۳-۱. قاچاق مواد مخدر و انسان

برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر، اقدامات متعددی انجام شده است. در این خصوص می‌توان به گروه همکاری برای مبارزه با سوءاستفاده از مواد مخدر و قاچاق غیرقانونی مواد مخدر اشاره کرد. گروه مذکور، یک نهاد بین‌المللی است که در سال ۱۹۷۱ در ابتکار عمل ژرژ پمپیدو، رئیس‌جمهور وقت فرانسه تشکیل شد. از سال ۲۰۰۶ این گروه همچنین فعالیت‌های همکاری با کشورهای غیرعضو، از حوزه مدیترانه مانند الجزایر، مراکش، تونس، لبنان، مصر و اردن در حال گسترش است (کشتکار، ۱۳۹۲، ۵۶). اتحادیه اروپا همچنین قوانین محکم و بسیار مؤثری را برای مجازات مجرمانی که در پشت این نوع فعالیت‌ها هستند و نیز حفاظت بهتر از قربانیان این جرائم تدارک دیده است. یعنی افرادی که اغلب آسیب‌پذیرند، از ضربه آنچه برایشان اتفاق افتاده رنج می‌برند و در زمان طرح مسئله در دادگاه برای محکوم کردن آزاردهندگان خود و پس از محاکمه برای ادغام دوباره در جامعه و در محل کار، به حمایت نیاز دارند.

قانون‌گذار در نحوه اعمال مجازات حبس اعلام داشته است چنانچه اقدامات صورت گرفته به حد افساد فی‌الارض نرسد و فقط اخلال‌گری در نظام اقتصادی کشور باشد، دو حالت دارد: یا اخلال‌گری به‌صورت جزئی است یا اخلال‌گری به‌طور کلی و عمده می‌باشد؛ در صورت عمده بودن کالای موضوع جرم: مرتکب به حبس از پنج تا بیست سال و ضبط اموالی که از طریق غیرمشروع تحصیل نموده محکوم خواهد شد و دادگاه علاوه بر آن به اعمال کیفر شلاق تعزیری بین بیست تا هفتاد و چهار ضربه در انظار عمومی در این مورد مخیر است. قسمت دوم ماده ۲ قانون فوق‌الذکر مجازات مواردی را که اخلال‌گری به‌صورت جزئی است، بدین نحو که با جمع شرایط مادی و معنوی اگر موضوع اخلال عمده یا کلان و یا فراوان نباشد، حبس مرتکب دو تا پنج سال خواهد بود و دادگاه ملزم است تا حکم به ضبط کلیه اموالی که از طریق خلاف قانون به‌دست‌آمده باشد به عنوان جزای مالی را صادر نماید (ولیدی، ۱۳۹۳، ۳۶) اما چالش اساسی این است که معیار عمده بودن دقیقاً مشخص نیست. به‌عبارتی مشخص نیست کالای موضوع جرم چقدر باید باشد تا عمده شمرده شود. ارائه مفاهیم نامشخصی مانند اخلال در نظام اقتصادی کشور، کلان و عمده بودن جرم ارتكابی، مفاسد اقتصادی و تخلفات اقتصادی، نه‌تنها تشخیص مرجع صالح در رسیدگی به این جرائم را بر متهمان دشوار می‌کند بلکه در بسیاری از موارد تعیین این موضوع بر دادرس و نهاد رسیدگی‌کننده نیز پوشیده است و موجب بروز تعارض مثبت یا

همچنین کمیسیون اروپا برای مبارزه علیه قاچاق انسان یک نفر هماهنگ‌کننده را تعیین کرده که نقش او هماهنگی در سطح اروپا بین سازمان‌ها و دولت‌های عضو اتحادیه و هر فردی است که درگیر مبارزه با این پدیده است (بیابانی و محمودی، ۱۳۸۸، ۳۲).

علاوه بر این، کمیسیون اروپا همچنین اخیراً به توسعه یک راهبرد مشخص در چهل گام، برای کاهش و متوقف کردن قاچاق انسان دست زده است. در میان این اقدامات می‌توان بر ایجاد ارگان مشترک پلیس اروپا و همکاری قضایی اروپا اشاره کرد که متخصص در مبارزه علیه قاچاق انسان هستند. همچنین ایجاد یک سازمان غیردولتی فعال برای حداکثر تلاش و نتیجه‌گیری در این زمینه که در حقیقت یک ساختار حقوقی پاسخگو در قبال مبارزه علیه قاچاق انسان خواهد بود. در زمینه اجرای این کنوانسیون و اعلامیه‌های نهادهای تخصصی زیادی در اتحادیه اروپا دست به دست هم داده‌اند که از آن جمله به: دفتر پلیس اروپا، واحد همکاری قضایی اتحادیه اروپا و آژانس محافظت مرزی و دریایی اروپا می‌توان اشاره نمود.

۵-۳-۲. پول‌شویی و درآمدهای حاصل از

جرم

در اتحادیه اروپا واحدهای اطلاعات مالی هر کشور مسئولیت مبارزه با پول‌شویی را بر عهده دارد و مقررات پول‌شویی به‌صورت یکپارچه توسط شورای اتحادیه اروپا و پارلمان اتحادیه اروپا تدوین می‌شود. توافقنامه وین که در تاریخ نوزدهم دسامبر ۱۹۸۸

به امضاء رسید سرآغاز توافقنامه‌های بین‌المللی برای مبارزه با تجارت مواد مخدر از طریق سازمان ملل متحد به شمار می‌رود در این توافقنامه ضمن محکوم کردن پول‌شویی تعریف دقیقی از آن ارائه شده است. تا قبل از منشور وین قانون پول‌شویی فقط محدود به منافع حاصل قاچاق مواد مخدر می‌شد اما بعد از تصویب منشور وین منافع حاصل از فعالیت دیگر نظیر تروریسم، اخاذی، آدم‌ربایی در جرگه فعالیت‌های جنایی مرتبط با پول‌شویی قرار گرفت (باقرزاده، ۱۳۸۲، ۳۱۳).

علاوه بر این، گروه ضربت اقدام مالی یک مجموعه نیمه‌دولتی است که در سال ۱۹۸۹ توسط وزیران دادگستری کشورهای عضو گروه ۷ در پاریس تشکیل شد. هدف گروه ضربت اقدام مالی این است که استانداردها را تعیین کند و اقدامات مؤثر از نوع قانونی، نظارتی و عملیاتی را برای مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم و تهدیدات دیگر مربوط به تمامیت سیستم مالی بین‌الملل ترویج دهد (کشتکار، ۱۳۹۲، ۴۵). همچنین در منشور ۱۹۹۰ اتحادیه اروپا که در تاریخ ۸ نوامبر ۱۹۹۰ به امضاء رسید بر پول‌شویی، تحقیق و بازرسی، ضبط و مصادره درآمدهای حاصل از جرم تأکید و پیشنهاد شده بود که جرم پول‌شویی علاوه بر عواید ناشی از قاچاق و مواد مخدر، درآمدهای حاصل از جرائم دیگری را نیز شامل می‌شود (باقرزاده، ۱۳۸۲، ۳۱۳). در این منشور مفاد همکاری بین‌المللی بین گروه‌های طرف قرار داد پی‌ریزی گردید. علاوه بر این، در دسامبر ۲۰۱۷ شورای اتحادیه اروپا اعلام کرد که پارلمان اتحادیه اروپا و

شورای اتحادیه اروپا در مورد بازنگری در رهنمود چهارم ضد پول‌شویی به تفاهم رسیده‌اند. در این مقررات کاهش گمنامی و افزایش قابلیت رهگیری از طریق ارزیابی بایسته‌ها و شناسایی بهتر مشتریان دنبال می‌شود (میسویکیوته، ۲۰۱۸). متن نهایی مقررات رهنمودهای ضد پول‌شویی پنجم که تأیید و امضای آن توسط شورای اروپا و پارلمان اروپا انجام شد هجده ماه پس از نشر در روزنامه رسمی اتحادیه اروپا یعنی در سال ۲۰۱۹ نافذ شد. شرکت‌های اروپایی حوزه ارزهای دیجیتال برای عمل به این قوانین جدید درگیر مشکلات زیادی هستند. به دلیل اجباری بودن احراز هویت از مشتریان و رویه‌های ضد پول‌شویی گسترده، فعالیت در حوزه ارز دیجیتال با چالش مواجه می‌شود.

۵-۳-۳. رشوه و معاملات همراه با اعمال نفوذ

بر تصمیمات مأموران دولتی

شورای اروپا که در سال ۱۹۶۹ تأسیس شد. در سال ۱۹۹۶، در یکی از جلسات خود تحت عنوان نوزدهمین کنفرانس شورای وزرای دادگستری کشورهای عضو شورای اروپا فساد و جرایم اقتصادی را تهدیدی علیه دموکراسی خواند و در ادامه اقدام به تأسیس یک گروه در راستای مقابله با جرایم اقتصادی کرد که نتیجه آن تدوین و تشکیل «کنوانسیون حقوق کیفری» بود، هدف کنوانسیون، مقابله با جرایم فراملی و سازمان‌یافته دارای ابعاد اقتصادی و فساد مالی است. از منظر کنوانسیون حقوق کیفری، فساد عبارت است از: «فعالیت‌هایی

شامل دادن و گرفتن رشوه، معاملات همراه با اعمال نفوذ بر تصمیمات مأموران دولتی و پول‌شویی توسط اشخاص خصوصی، نهادهای خارجی، مقامات عالی‌رتبه سازمان‌های بین‌المللی، نمایندگان منتخب بین‌المللی و قضات و مقامات دادگاه‌های بین‌المللی». این کنوانسیون تعریفی مفصل از فعالیت‌هایی که زیر عنوان فساد مالی جای می‌گیرند ارائه می‌دهد. حوزه شمول کنوانسیون به مقامات و مأموران عمومی دولتی محدود نمی‌شود، بلکه کارکنان بخش خصوصی (ماده ۷)، کارکنان رسمی خارجی (ماده ۵)، کارکنان سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و قضات و مقامات دادگاه‌های بین‌المللی (ماده ۹) را هم شامل می‌شود (فلاحی، ۱۳۹۷، ۶). کنوانسیون مذکور همسو با کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مانند کنوانسیون حقوق کیفری مبارزه با فساد اروپا، با ابراز نگرانی از وخامت، مشکلات و تهدیدات ناشی از فساد نسبت به ثبات و امنیت جوامع که به سنت‌ها و ارزش‌های دموکراسی، ارزش‌های اخلاقی و عدالت لطمه می‌زند و توسعه پایدار و حاکمیت قانون را به خطر می‌اندازد؛ همچنین با ابراز نگرانی درخصوص ارتباط بین فساد و سایر اشکال جرائم به‌ویژه جرائم سازمان‌یافته و جرائم اقتصادی از جمله پول‌شویی؛ همچنین با ابراز نگرانی بیشتر درباره موارد فساد که مقدار زیادی از ذخایر مالی را دربرمی‌گیرد و سهم اساسی منابع کشورها را تشکیل می‌دهد و ثبات سیاسی و توسعه پایدار آن کشورها را تهدید می‌کند به جرم‌انگاری جرایم اقتصادی پرداخته است.

۶. نتیجه

از منظر فقهی، هرگونه تصرف در اموال و دارایی‌ها باید بر اساس حق و عدالت و بر مبنای صحیح صورت گیرد و هرچه که غیر از این باشد، حرام و باطل است. بر این اساس، تحصیل درآمد از راه‌های غیرمشروع و با استفاده از ابزار و وسایل غیرمجاز، حرام است و «باطل» به عمومیت و اطلاقش، همه را شامل می‌شود. حکومت اسلامی می‌تواند نسبت به اعمالی که در شرع ممنوع و حرام اعلام شده، ولی به جهاتی برای اجتماع و جامعه اسلامی مفسده به همراه دارد عمل را جرم اعلام نموده و برای مرتکبین مجازات مقرر دارد.

درخصوص رویکرد قوانین ایران نسبت به جرائم اقتصادی قانون‌گذار ایران درخصوص جرائم اقتصادی سیاستی منسجم و در چهارچوب قوانین مصرح و مدون اتخاذ نموده و بر این اساس در حقوق کیفری ایران عنوان مستقلى به نام جرائم اقتصادی مشهود نیست. اگرچه، برای هر کدام از جرائم اقتصادی قوانین جدیدی تصویب شده‌اند مانند قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب ۱۳۸۶ و... و حتی صلاحیت دادگاه‌ها برای رسیدگی به این جرائم به‌وضوح مشخص گردیده است اما جرمی تحت عنوان جرم اقتصادی در قوانین به‌صراحت تعریف نشده است.

در اسناد اروپایی نیز عمدتاً بر جرائم سازمان‌یافته اقتصادی مانند پول‌شویی و قاچاق مواد مخدر تمرکز شده است. به‌ویژه پول‌شویی موجب تسهیل ارتکاب جرم می‌شود و ضمن تضعیف نظام‌های

مالی موجب لطمه جدی به اقتصاد کشورها می‌شود و از این‌رو همت دولت‌ها را برای مبارزه با این پدیده می‌طلبد. در این راستا اتحادیه اروپا تلاش می‌کند، با صدور دستورالعمل‌ها، پیمان‌نامه‌ها، ایجاد توافقات و عضویت در گروه‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به مبارزه با آن بپردازد.

بررسی صورت گرفته در فقه، قوانین ایران، اتحادیه اروپا نشان داد که هر سه نظام حقوقی، اقدام به جرم‌انگاری برخی فعالیت‌های اقتصادی نموده‌اند که عمدتاً مخل نظم عمومی اقتصادی داخلی و یا بین‌المللی آن‌ها است. منظور از نظم عمومی اقتصادی، مجموعه قواعد آمره موجود در یک نظام حقوقی حاکم بر مسائل اقتصادی است که نمی‌توان با قرارداد خصوصی از آن عدول کرده و برخلاف آن، تراضی کرد. درواقع، برخی فعالیت‌های اقتصادی همچون پول‌شویی و قاچاق کالا و ارز به قدری در وضعیت اقتصادی کشور تأثیری اساسی دارند که اخلاص در آن‌ها، نظم عمومی کشور را بر هم خواهد زد.

۷. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش، هیچگونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

- آقازاده، علیرضا، سیاست جنایی تقنینی ایران در قلمرو جرائم گمرکی، جلد اول، چاپ اول، ارومیه، انتشارات پیک سبحان، ۱۳۸۱.
- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، جلد اول، چاپ اول، قم، اهل بیت (ع)، ۱۳۸۱.
- ابن فارس بن زکریا، ابو الحسین، معجم مقائیس اللغة، جلد دوم، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴.
- ابن منظور، ابوالفضل، جمال الدین، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار الفكر للطباعة و النشر و التوزیع، دار صادر، ۱۴۱۴.
- اسدی، علی، زارع مهرجردی، علی، صدیقیان، امیرمحمد، «تسری افساد فی الارض به جرایم اقتصادی: بسترها و چالش‌ها» مجله مطالعات سیاسی، شماره پنجاه و یکم، ۱۴۰۰.
- اسماعیلی، اسماعیل، «اکل مال به باطل در بینش فقهی شیخ انصاری (ره)»، مجله فقه، شماره اول، ۱۳۷۳.
- انصاری، سید مرتضی، کتاب المکاسب، جلد اول، قم، منشورات دارالذخائر، ۱۴۱۵.
- باقرزاده، احد، پیامدهای پول‌شویی و راهبردهای کنترلی با رویکرد به اسناد بین‌المللی با مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات همایش‌های بین‌المللی مبارزه با پول‌شویی، جلد اول، چاپ اول، تهران، نشر وفاق، ۱۳۸۲.
- باقری‌فرد، علی‌اشرف، رضایی، شهلا، «علل ارتکاب جرایم اقتصادی و راه‌های پیشگیری از آن»، مجله مطالعات نوین بانکی، دوره یک، شماره اول، ۱۳۹۷.
- بجنوردی، محمد حسن، القواعد الفقهیه، جلد اول و دوم، قم، نشر الهادی، ۱۴۱۹.
- بیابانی، غلامحسین، محمودی، محمدجواد، «مهاجرت غیرمترعارف یا قاچاق انسان»، نشریه جمعیت، شماره شصت و نهم و هفتاد، ۱۳۸۸.
- جعفری مسلم، مجتبی، آقابابایی، عظیم، «جرم اخلاص کلان در نظام اقتصادی در قانون اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی»، مجله پژوهش‌های حقوقی، دوره بیست، شماره چهل و هفتم، ۱۴۰۰.
- جواهری، حسن محمدتقی، الربا فقهی و اقتصادی، در یک جلد، قم، مؤلف محترم، ۱۴۰۵.
- حرعاملی، محمدحسن، الوسائل الشیعه، جلد هفدهم، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، ۱۴۱۴.
- حلبی، ابو صلاح، الکافی فی الفقه، اصفهان، نشر مکتبه امیرالمؤمنین، ۱۴۰۳.
- حلی (علامه حلی)، حسن بن یوسف، نهایة الأحکام فی معرفة الأحکام؛ جلد دوم، قم، مؤسسه آل‌البیت، ۱۴۱۹.
- حلی (علامه حلی)، حسن بن یوسف، تذکرة الفقهاء، جلد اول، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، ۱۴۱۴.

- حیدری، علی‌مراد، «جرم‌انگاری پول‌شویی»، مجله فقه و حقوق، شماره اول، ۱۳۸۳.
- خمینی، روح‌الله، تحریر الوسیله، جلد اول، چاپ دوم، قم، نشر اسلامی، ۱۳۶۳.
- خویی، سید ابو القاسم موسوی، المکاسب، مصباح الفقاهه، جلد پنجم، قم، حیدریه، ۱۳۷۴.
- دانشمندی‌عزیز، ایمان، حکمت‌نژاد، ماندانا، ربا در فقه و حقوق اسلامی، تهران، انتشارات علیم نور، ۱۳۹۳.
- دزفولی، مرتضی بن محمد امین انصاری، کتاب المکاسب المحرمه و البیع و الخيارات، جلد اول، قم، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، ۱۴۱۵.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دارالقلم، ۱۴۱۲.
- زراعت، عباس، شرح قانون مجازات اسلامی (تعزیرات ۲)، چاپ اول، تهران، ققنوس، ۱۳۸۲.
- زمانی، علی‌اکبر، «درآمدی بر ابعاد مفسد و جرائم اقتصادی و پیامدهای آن بر امنیت ملی»، مجله کارگاه، شماره هفتم، ۱۳۸۸.
- سیوری فاضل، مقداد بن عبدالله، کنز العرفان فی فقه القرآن، جلد دوم، قم، بی‌تا.
- طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، جلد دوم، قم، الجماعه المدرسین بقم المشرفه، موسسه النشر الاسلامی، ۱۳۸۳.
- طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، جلد سوم، تهران، کتاب‌فروشی مرتضوی، ۱۴۱۶.
- طوسی، ابوجعفر، محمد بن حسن، الاستبصار فیما اختلف من الأخبار، تهران، جلد سوم، دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۹۰.
- طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، جلد دوم، تهران، انتشارات آل البيت (ع)، ۱۳۸۹.
- فلاحی، محمد، «بررسی قوانین مالی، مالیاتی و مبارزه با پول‌شویی پیرامون ارزهای مجازی مورد مطالعه اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا»، کنفرانس ملی رهیافت‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، ۱۳۹۷.
- قاسمی، راضیه، نصر، امین، «آسیب‌شناسی سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا و ارز با تأکید بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲»، حقوق و مطالعات نوین تابستان، شماره سوم، ۱۴۰۰.
- کاشانی‌کیا، امیرهمایون، ثقفی، حمید، راهکارهای مبارزه با پول‌شویی، تهران، انتشارات آفتاب گیتی، ۱۳۹۹.
- کبیری، سهیل، شفیعی‌خورشیدی، علی‌اصغر، اخلال در نظام اقتصادی کشور، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۷.
- کشتکار، مریم، ترجمه پیشگیری از پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم، چاپ اول، تهران، نشر تابش، ۱۳۹۲.

- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد هفتم، تهران، دار الکتب، ۱۳۸۸.
- کوچکی، احمد رضا، ابراهیمی، شهرام، «تخفیف مجازات در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، شماره سیزدهم، ۱۳۹۸.
- گلشنی، محمد، «بررسی احتکار در فقه و قوانین موضوعه»، مجله گفتمان حقوقی، شماره اول، ۱۳۸۲.
- لانگست، پیتر و دیگران، برنامه‌های جهانی مبارزه با فساد، چاپ اول، تهران، نشر مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.
- محمودی، وحید، پدیده پول‌شویی و راه‌های مبارزه با آن، (مجموعه مقالات همایش بین‌المللی مبارزه با پول‌شویی)، چاپ دوم، شیراز، انتشارات وفاق، ۱۳۸۲.
- مکارم شیرازی، ناصر، گنجینه آرای فقهی-قضایی، چاپ اول، تهران، نشر مرکز تحقیقات فقهی قوه قضاییه، ۱۳۸۱.
- میبیدی، ابوالفضل رشیدالدین، کشف الاسرار و عُدّه الابرار، چاپ دوم، جلد ششم، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۲.
- میرمحمدصادقی، حسین، حقوق جزای بین‌الملل (مجموعه مقالات)، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۷۷.
- نبوی اصل، یوسف، «تحلیل سیاسی جنایی قانون‌گذار در کنترل جرایم اقتصادی»، مجله مطالعات علوم اجتماعی، دوره هفت، شماره اول، ۱۴۰۰.
- نجفی، صاحب الجواهر، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، جلد بیست و سوم، بیروت - لبنان، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۴.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، «از عدالت کلاسیک تا عدالت ترمیمی»، مجله دانشگاه رضوی، شماره اول، ۱۳۸۶.
- نیری، حسن، رشوه: با نگاهی به فقه شیعه و حقوق موضوعه ایران، تهران، انتشارات دانش کیان، ۱۳۹۷.
- ولیدی، محمد صالح، حقوق کیفری اقتصادی. تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
- منابع لاتین**
- Miseviciute, Jurgita, Blockchain and Virtual Currency Regulation in the EU. Journal of Investment Compliance, Vol. 19 No. 3, 2018.